

Zonguldak Kandilli Bölgesi Endüstriyel Mirasının Korunması ve Turizme Kazandırılması Bağlamında Bir Öneri*

A Proposal About Preserving the Industrial Heritage of Zonguldak Province Kandilli Region and Introducing it to Tourism

Gizem KALAY¹, Ayşen Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK²

Özet

Kentlerin sahip olduğu endüstri mirasının aydınlatılması hem o bölge hem de ülkenin sosyo-ekonomik gelişim sürecine ışık tutmaktadır. Günümüze miras kalan üretim tesisi ve fabrika yapılarının araştırılmasından endüstri arkeolojisi, söz konusu yapılardan ise endüstri anıtları olarak bahsetmek mümkündür. Ülkemizde çok sayıda üretim tesisi zamanla kullanım dışı kalarak atıl duruma düşmekle birlikte 1990'lı yıllardan itibaren bu yapı/yapı toplulukları yeniden işlevlendirilerek koruma yoluna gidilmiştir. Batı Karadeniz bölgesinin endüstri tarihinde kömür önemli bir yer altı kaynağı olarak Zonguldak'ın ve bölgenin gelişimine katkı sağlamıştır. Dolayısıyla kömüre bağlı gelişmiş bir kent olan Zonguldak en önemli kömür işletmelerine uzun yıllar ev sahipliği yapmıştır. Çalışma kapsamında Zonguldak Ereğli ilçesi, Armutçuk beldesi Aşağı Kandilli bölgesinde yer alan elektrik santrali, galeri, gümrük ev, lambahane, ocak girişi ve nefeslik tüneli, silo yapıları, sinema, varagel ve yazıhane olarak belirlediğimiz ve belgelediğimiz yapı stoğu, dünyadan turizme kazandırılarak aynı zamanda korunması ve kent belleğindeki yerinin sürdürülebilirliği sağlanmış Şili Sewell Madenci Kasabası, Romanya Turda Tuz Madeni ve İsveç Falun Bakır Madeni örnekleri bağlamında değerlendirilecektir. Bu çalışmayla Batı Karadeniz turizm potansiyelinin ortaya konulması ve âtil durumda olan yapıların müzecilik anlayışı içerisinde yeniden ele alınmasıyla bölgenin endüstriyel turizm çerçevesinde canlandırılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zonguldak, Endüstri Mirası, Endüstriyel Miras Turizmi, Ereğli, Aşağı Kandilli Bölgesi

Abstract

illuminating the industrial heritage of cities sheds light on socio-economic development process of both the region and the country. The research of production facilities and factory structures inherited to the present day is called industrial archaeology, and the structures are called industrial monuments. Although many production facilities in Turkey have fallen out of use over time and become idle, these buildings have been re-functioned and protected since the 1990s. In the industrial history of the Western Black Sea region, coal has contributed to development of Zonguldak and the region. Therefore, Zonguldak, which is a city developed dependent on coal, has hosted important coal enterprises for many years. Within the scope of the study, the building stock that is identified and documented are located in the Lower Kandilli region of Armutçuk town, will be evaluated in

¹İstanbul Arel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, İstanbul

²Karabük Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Karabük

ORCID:

G.K.: 0000-0002-5410-832X

A.E.B.E.: 0000-0002-9218-0728

Corresponding Author:

Gizem KALAY

Email:

gizemkly99@gmail.com

Citation: Kalay, G. ve Bölükbaşı-Ertürk, A. E. (2024). Zonguldak Kandilli Bölgesi Endüstriyel Mirasının Korunması ve Turizme Kazandırılması Bağlamında Bir Öneri. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (2): 146-165.

Submitted: 21.12.2023

Accepted: 07.05.2024

comparison to Sewell Mining Town, Turda Salt Mine, Falun Copper Mine examples; which were brought into tourism and protected, maintained their place in the urban memory. This study aims to reveal the tourism potential of the Western Black Sea Region and to contribute to the revitalization of the region within the framework of industrial tourism by re-considering idle buildings within the understanding of museology.

Keywords: *Zonguldak, Industrial Heritage, Industrial Heritage Tourism, Ereğli, Lower Kandilli Region*

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinde yerleşik hayata geçişten sonraki en önemli kırılma noktası 18. Yüzyılda İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi olmuştur (Şahin, 2019: 2). Sanayi Devrimi sonucunda el tezgâhlarında uzun sürede üretilen ürünler artık seri üretimle daha kısa sürede üretilmeye başlanmış, bunun sonucunda toplumsal sınıflar, çocuk ve kadın işgücü gibi kavramlar ortaya çıkmış, çalışma kavramı ise yeni anlamlar kazanmıştır (Adıgüzel & Yüksel, 2011: 70). Sanayi Devrimi mimaride de bazı değişimlere sebep olmuştur. El işçiliğine dayanan üretimin yerini makinalara bırakması sonucu şehirlerin kentsel dokusu değişime uğramış, fabrika yapıları ve bacalar da kent silüetine dahil olmuş, bunların yanında köprüler, demiryolu ağları, depolar, işçi konutları gibi yapılarla birlikte kent dokusunda büyük bir değişim gözlenmiştir (Köksal, 2005: 8; Sezer, 2013: 7).

Dünyanın endüstrileşmeye başladığı dönemde Osmanlı Devleti’ne bakıldığında Avrupa seri üretime geçtikten sonra hala kol gücü ile üretime devam eden Osmanlı Devleti’nin Avrupa ile rekabet gücünün iyiden iyiye azaldığı görülmektedir. Devlet yöneticileri durumun farkında olsa ve gerekli adımları atmaya çalışsa da toprak korumak için sürekli savaşa gerekliliği sonucunda zayıflayan ekonomi, yanlış yatırım kararları gibi sebeplerle başarılı olamamıştır (Erdem, 2016: 40). Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti, sanayileşememiş ve ekonomisi büyük oranda tarım üzerine kurulu bir sistem devralmıştır (Tuna, 2009, aktaran: Fidan & Ömür, 2021: 178). Bunun sonucunda çeşitli alanlarda üretim yapacak fabrikaların kurulması gerekli görülmüş, Birinci ve İkinci 5 Yıllık Sanayi Planı gibi adımlarla ülkenin ihtiyacı olan üretim tesisleri kurulmaya çalışılmıştır (Fidan & Ömür, 2021: 179). Erken Cumhuriyet Dönemi’nde ise bu çabalarla ülke çapında yayılan sanayileşme hareketleri sonucu çok sayıda endüstri yapısı inşa edilmiştir. 1927 öncesinde fabrika sayısı 130 iken sadece 5 yıl sonra, 1932 yılında bu sayının 2200’e yükseldiği görülmektedir (Uysal, 2018: 326).

Ancak sanayi devrimi ile hayat bulan bu endüstri yapıları zamanla teknolojik gelişmelerin getirdiği yeni üretim teknikleri, hammadde bulmanın zorlaşması, Uzak Doğu ülkelerinin düşük maliyetle hazır ürün satması, kent içindeki üretim tesislerinin çevreye zarar vermeye başlamaları gibi sebeplerle yetersiz kalarak atıl duruma düşmeye başlamışlardır (Köksal, 2005: 12). Kentsel alan içinde kalan, artık kullanılmayan bu önemli yapılarla ilgili uluslararası literatürde en sık kullanılan kavramlar endüstri arkeolojisi (industrial archaeology), endüstri mirası (industrial heritage) ve terk edilen endüstri bölgesi (brownfield) olmuştur (Alpan, 2012: 21). Belli bir dönemin sınai geçmişine tanıklık yapan bu önemli yapılarının üzerinde çalışmalar yapılması yaklaşımı ilk kez 1950’li yıllarda İngiltere’de ortaya atılmıştır (Cengizkan, 2002: 40).

Michael Rix, Sanayi Devrimi’nin doğum yeri olan İngiltere’de, devrimin kalıntıları olan pek çok sanayi yapısının tehlike altında olduğuna ‘Endüstriyel Arkeoloji’ başlıklı yazısında dikkat çekmiş ve böylece endüstri arkeolojisi kavramını yazılı bir belgede ilk kez kullanan kişi olmuştur (Palmer, 2008: 1512). Bu kapsamda endüstri yapılarının araştırılması ve belgelenmesi “endüstri arkeolojisi”, ortaya çıkarılan yapılar ise “endüstri anıtları” olarak isimlendirilmiş, eğer korunacak endüstriyel değer tek bir yapı değil bir bölge ise “endüstri siti” kavramı kullanılmıştır (Saner, 2012: 53). Endüstri mirası kavramı ise basit mekanik aletlerden büyük endüstriyel bölgelere uzanacak ölçekte çok fazla elemanı kapsayacak geniş anlamlı bir kavramdır (Cengizkan, 2002: 40). Bu kavrama dikkat çekilmesinin ardından bu alandaki çalışmalar artmıştır. Bu yapıların korunması

DOCOMOMO¹, TICCIH², ICOMOS³ gibi kurumların seminerleri, yayınları ve konferansları gibi etkinlikleri ile sağlanmaya ve bu alandaki çalışmalar arttırılmaya çalışılmıştır (Severcan, 2012: 41). TICCIH tarafından 2003 yılında yayınlanan belgede endüstriyel miras aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

“Endüstriyel miras teknolojik, sosyal, mimari ve bilimsel değere sahip endüstriyel kültürün kalıntılarından oluşur. Bu kalıntılar bina ve makineler, atölyeler, değirmenler ve fabrikalar, madenler, işleme ve rafinasyon sahaları, depo ve mağazalar, enerjinin kullanıldığı, üretildiği ve iletildiği yerler, ulaşım ve ulaşımın tüm altyapısı ve bunların yanında endüstri ile ilişkili konut, ibadet ya da eğitim gibi sosyal alanlardır” (TICCIH, 2003: 2).

Tarihsel sürece bakıldığında Türkiye’de endüstriyel miras ile ilgili çalışmaların çok uzun bir geçmişi olmadığı söylenebilir. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde farklı sektörlerde inşa edilen çok sayıda endüstri yapısı ülkemizin endüstriyel miras potansiyelinin yüksek olduğu anlamına gelmekte olsa da (Uysal, 2018: 326), söz konusu yapılara gerektiği gibi sahip çıkılamamış, 20. Yüzyıl başlarında İstanbul’da bulunan 256 adet sanayi tesisinin yalnızca 43 tanesi günümüze ulaşmıştır (Köksal, 2005: 35 – 37).

Ülkemizde endüstri mirasına yönelik koruma çalışmalarında ilk uygulamalar 1980’lerin sonlarında İstanbul’da, Haliç kıyılarında görülmeye başlanmıştır. Bu alandaki ilk projelerden biri kültür merkezine dönüştürülen Sütlüce Mezbahası’dır. Ülkemizde bu şekilde yeniden işlev kazandırılmış pek çok yapı bulunmaktadır⁴ (Saner, 2012: 59-60).

Kömüre bağlı endüstriyel miras ögeleri araştırıldığında, taşkömürüne bağlı geçmişi sayesinde endüstrileşme adımlarının odak noktası olan Zonguldak, akla ilk gelecek ildir (BAKKA, 2021: 13). Osmanlı’da maden kömürü arayışı kapsamında 1800’lü yıllarda deniz kuvvetleri kurmayları her yıl seçilen deniz erlerine kömür örnekleri vererek memleketlerinde buna benzer taşlar görürlerse bildirmelerini, karşılığında ödül alacaklarını söylemişlerdir. Bunun sonucunda 1822 yılında Ereğli’nin Kestaneci köyünden Hacı İsmail, köyünde bulunduğu 'siyah taşlar'ı padişaha takdim ederek ödül almıştır. Fakat bu keşiften sonra maden çıkarma faaliyetlerine başlanmamıştır. Birkaç yıl sonra 1829 yılında Ereğli’nin Niren köyünde Uzun Mehmet’in kömür bulması ve padişaha bildirmesi daha büyük bir ilgiyle karşılanmış, Uzun Mehmet’e ödül verilmiş ve maaş bağlanmıştır. Keşif sonrası bölgeye heyet gönderilerek çalışmalar yapılırsa da kömürün çıkarılması için yaklaşık 20 yılın daha geçmesi gerekmiştir (Falay & Eliçok, 2014: 230-231). Zonguldak, Ereğli’deki kömür madenlerinin işletilmesine bağlı olarak 1840’larda gelişmeye başlamış, 1899 yılında kaza, 1920 yılında ise mutasarrıflık haline gelmiştir (Genç: 2010). Kent, tarihi boyunca kömürle iç içe yaşamıştır. Ayrıca Zonguldak’taki kömür Karabük ve Ereğli’de olmak üzere ülke sanayisi için büyük öneme sahip olan iki adet demir çelik fabrikasının kurulmasını sağlamıştır (Apaydın, 2020).

Zonguldak’taki kömür madenlerinin işletimi devletleştirmeye kadar dört döneme ayrılabilir. İlk dönem 1848 – 1865 yılları arasında madenleri Hazine-i Hassa⁵ idaresinin yönettiği dönemdir.

¹ the Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighborhoods

² the International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage

³ the International Council on Monuments and Sites

⁴ Feshane-i Amire’nin Fuar, kongre ve kültür merkezi olarak kullanılması, Hasköy Lengerhane ve Şirket-i Hayriye Tersanesi’nin Rahmi Koç Müzesi’ne dönüştürülmesi, Cibali Tütün Fabrikası’nın Kadir Has Üniversitesi olarak kullanılması, Darphane-i Amire’nin İstanbul Müzesi’ne dönüştürülmesi, Tophane-i Amire binasının Mimar Sinan Üniversitesi Kültür ve Sanat Merkezi olarak kullanılması, Bakırköy Baruthane-i Amire’nin Yunus Emre Kültür Merkezi olarak kullanılması, Bakırköy İspirtohanesi’nin İstanbul Teknik Üniversitesi İspirtohane Konservatuarı ve Kültür Merkezi’ne dönüştürülmesi, Bomonti Bira Fabrikası’nın Bomonti Kültür ve Eğlence Merkezi olarak kullanılması, Silahtarağa Elektrik Santrali’nin santral İstanbul’a çevrilmesi, Ankara’da TCDD Tren Garları’nın CerModern Modern Sanat Merkezi olarak kullanılması, Samsun’da Samsun Tütün Fabrikası’nın Bulvar Yaşam Merkezi’ne dönüştürülmesi örnekleri verilebilir.

⁵ Padişahın kişisel gelir-giderleri ile ilgili kurum

İşlerin yabancı ve yerli yatırımlar ile yürütüldüğü bu dönemde üretim verimini artıracak müdahaleler üzerinde çalışılsa da üretilen kömür, ihtiyacı karşılayamamıştır. 1865 – 1908 yılları arasındaki ikinci dönem olan Osmanlı Bahriyesi döneminde havzanın idaresi Osmanlı Bahriyesinde olsa da ocaklar yabancı şirketler tarafından işletilmiştir. Fakat pek çok maden ocağının kendi masraflarını ödeyememesi sonucu maden şirketleri iflas etmiştir. Üçüncü dönem olan, 1908 – 1920 yılları arasında bir geçiş dönemi olduğu söylenebilecek zaman diliminde kömür havzasının Nafia Nezareti⁶ tarafından yönetilmesi uygun bulunmuş, böylece yönetim bahriyeden devralınmıştır. Nafia Nezareti sonrasında Ziraat Vekâleti ve Ticaret Odası denetimi ele almıştır. Bu dönem, bölgedeki Fransız ve İtalyan şirketlerinin en güçlü olduğu zamandır ve en önde gelen işletme Fransızların sermaye ettiği Ereğli Şirketi'dir. Dördüncü dönem olan 1920 – 1940 arası Türkiye Cumhuriyeti ve yerli şirketler döneminde de Fransız sermayeli Ereğli Şirketi bölgede bulunmaya devam etmektedir. Fakat 1936 yılında Cumhuriyet Hükümeti, Ereğli Şirketi'nden bazı imtiyazları satın alarak millileştirmenin ilk adımını atmıştır. Bu dönem, 5 Haziran 1940 tarihinde çıkarılan ve tüm ocakları devletin işleteceğini söyleyen kanunla havzanın tamamının millileştirilmesi ile sonuçlanmıştır. Bundan sonra ise Etibank ve Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu'nun (TKİ) dönemidir. 1957 yılında TKİ kurulmuş ve çıkarılan madenlerin tek elden idaresini sağlamıştır (Güney, 1967: 105-108; Falay & Eliçok, 2014: 232-240).

1896 yılında kömürden faydalanmak amacıyla Fransızların bölgeye girmesiyle bölge nüfusunun hızla arttığı görülmüştür. Osmanlı Devleti ne kadar sınırlamaya çalışmışsa da başarılı olamamış, Zonguldak'a aileleriyle birlikte gelerek yerleşen Fransızlar, misyoner okulları da dâhil olmak üzere birçok yapı inşa etmişlerdir (Çalışkan, 2021: 365). Bu dönemde önemli bir kömür yatağı olan Aşağı Kandilli 'de ise kömürün çıkarılması amacıyla elektrik santrali, galeri, gümrük ev, lambahane⁷, silo yapıları, yazıhane, ocak girişi ve nefeslik tüneli, varagel⁸, ve hatta sinema olmak üzere birçok yapı inşa edilmiştir. Bu yapılar günümüzde atıl durumda olsalar da bölgenin endüstri tarihini yansıtan çok önemli yapılar olmaları sebebiyle endüstriyel miras kapsamında ele alınacaklardır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Dünya çapında incelendiğinde madencilik alanlarının nasıl turizme kazandırıldığı konusunda Şili'de yer alan Sewell Madenci Kasabası, Romanya'da yer alan tuz madenleri ve İsveç'de bulunan Falun Bakır Madeni örnek olarak verilebilir. Bu örneklerden Sewell kampı And Dağları'nda ve deniz seviyesinden 2100 metre yükseklikte yer almaktadır (Garcés, 2003: 135; Buitrago & Cànoves, 2022: 32). Kamp 1905 yılında Braden Copper şirketi tarafından dünyanın en büyük yer altı bakır madenlerinden biri olan El Teniente madeninde çalışan işçiler için inşa edilmiştir (URL2, 2022). Kampın en yoğun zamanları olan 20. yüzyıl ortalarında, 15.000 işçi ve ailesine yerleşim yeri olmuş ve gerekli imkânlar sağlanmıştır (Solminihac, 2003, aktaran: Buitrago & Cànoves, 2022: 32). Alanın kullanım sıklığının azalışı ise 1960'ların sonlarında başlamış, 1970'lerin başlarında kamp terkedilmiş ve bazı konut yapıları yıkılmış olsa da, kampın ana merkezi yıkımdan etkilenmemiştir (Buitrago & Cànoves, 2022: 32). 1998'de kamp, eski sakinleri ve Şili yetkililerinin birlikte çalışması sonucu ulusal anıt ilan edilmiş, 2006 yılında ise UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır (URL2, 2022; Buitrago & Cànoves, 2022: 33).

Kömür madenlerinde olduğu gibi tuz madenlerinde de durdurulan endüstriyel aktivite sonrası madenlerin özgün durumları ve tarihsel değerleri korunarak yeni fonksiyonlar kazandırılması gündeme gelmiştir (Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 2). Bu şekilde dönüştürülen

⁶ Osmanlı Devleti'nde Bayındırlık Bakanlığı

⁷ Lambahane: Maden işletmelerinde çalışan işçilerin kullandığı ocak lambalarının üretildiği yer

⁸ Varagel: Eğimli yüzeyde karşılıklı ağırlık esasına göre, halat ve fren kullanılarak dolu arabanın aşağı inmesini, boş arabanın yukarı çıkmasını sağlayan taşıma düzeneği (URL1, 2022).

tuz madenlerinin örneklerini Romanya’da görmek mümkündür. Tuz madenleri, kendine özgü şifalı havası ile medikal turizm açısından yerli ve yabancı turistler tarafından sıklıkla ziyaret edilmektedir. Medikal turizm açısından önemli olsa da sağlık sebepleri dışında da madenleri cazibe merkezi haline getiren müze, kilise gibi kültürel ve dini faaliyetler ile golf, bowling, takım oyunları gibi çok sayıda eğlence aktiviteleri bulunmaktadır (Sorcaru, 2021: 27; Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 11). Ülkede bu şekilde dönüştürülen Ocnele Mari, Cacica, Praid, Slănic madenleri gibi çok sayıda maden bulunsa da çalışma kapsamında incelenmek üzere bunlar arasında ilk dönüştürülen ve en bilinen maden olan Turda Tuz Madeni (Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 11) seçilmiştir. Madende tuz çıkarılmasıyla ilgili ilk belge 1 Mayıs 1271 tarihlidir. Turda Tuz Madeni, madencilik faaliyetleri başladığında bölgenin ihtiyacını karşılayan ana kaynak olsa da 1840’tan sonra ekonomik ve sosyal sebeplerle tuz çıkarma faaliyetlerinde düşüş yaşanmış ve Turda Madeni’nin yerini Mureş Madeni almaya başlamış, 1932’de ise maden kapanmıştır. II. Dünya Savaşı’na kadar boş kalan maden, savaş sırasında barınak olarak kullanılmış, daha sonra peynir deposu olarak değerlendirilmiştir. 2008 yılında yenilenme sürecine giren maden, 2010’da turizm faaliyetlerine başlamıştır (URL3, 2023).

İsveç’in en önemli ve en eski bakır madeni olan Falun Bakır Madeni, 17. yüzyılda bölgeden çıkarılan bakırın dünyanın bakır ihtiyacının üçte ikisini karşılamış olması, hatta alandan çıkarılan madenin Versailles Sarayı’nın inşasında bile kullanılması sebebiyle tarih boyu alan için en önemli değerlerden biri olmuştur (URL4, 2023). Bölgede bulunan madenci yerleşkeleri ve bakır üretimi esnasında ortaya koyulan bölgeye özel kırmızı boya, alanda sürdürülmüş olan madencilik faaliyetlerinin günümüze kalan önemli izlerindedir. Falun Bakır Madeni, 2001 yılında UNESCO tarafından koruma altına alınmış ve günümüzde turizme kazandırılmıştır (URL5, 2023). Söz konusu örneklerin ele alınması çalışma alanı olan Aşağı Kandilli Bölgesi’ne benzerlikleri açısından önemlidir.

Bu çalışmada endüstri arkeolojisi ve endüstriyel miras kavramı çerçevesinde Zonguldak endüstriyel yapı stoku hakkında kenti ve potansiyelini genel olarak anlamayı sağlayacak bir çerçeve oluşturulacaktır. Ardından çalışmanın odağı olarak seçilen Aşağı Kandilli bölgesinde yer alan yapı grubu incelenecek, dünya çapında önemli örnekler olan, yukarıda bahsedilen Sewell Madenci Kasabası, Turda Tuz Madeni ve Falun Bakır Madeni örnekleri Kandilli bölgesiyle karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

3. BULGULAR

3.1. Zonguldak İli Endüstriyel Miras Potansiyeli

Zonguldak, limanı ve taşkömürü sayesinde geçmişten günümüze güçlü bir sanayi kimliğine sahip olan, Batı Karadeniz’in öne çıkan kentlerinden biridir. Kentte 1829 yılında taş kömürü bulunmuş, 1840’lı yıllarda kömür üretimi başlamış, 1850’li yıllarda bölgeye yabancı sermaye girmiş ve bunun sonucunda bölge kalabalıklaşarak kömüre bağlı tesisler, işletme birimleri ve gelen işçiler için konutlar inşa edilmiştir (BAKKA, 2019: 6; Apaydın, 2020: 9; Gündoğdu & Fidan, 2022: 429). Bunun sonucunda kentin ortasından geçen demiryolunun iki yanına dizilen maden tesisleri ve diğer yapılar ile Zonguldak, bir maden ve madenci kenti görünümünü kazanmıştır (Çatma, 2006, aktaran: Apaydın, 2020: 11).

Günümüzde Zonguldak’ta okul, lojman, hastane, lokal vb. gibi Türkiye’nin sanayileşme adımlarının tanıklığını yapmış, endüstriye bağlı inşa edilmiş çok sayıda yapı bulunmaktadır (BAKKA, 2019: 6). İlde yer alan yer altı ve yer üstü yapıları Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi’ndeki sanayileşme hareketlerini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. Ancak özellikle 1980 sonrasında bazı üretim alanlarının kullanım sıklıklarının azalmasıyla kentsel bellek ve kent kimliği açısından da önemli olan endüstriyel alanların bütünlüğü kaybolmaya başlamıştır (Fidan & Ömür, 2021: 183; Gündoğdu & Fidan, 2022: 431). Endüstriyel miras bağlamında değerlendirilen kültürel

miras öğeleri hakkındaki koruma yaklaşımları, ortak bir zaman ve bağlamda kişilerde oluşan ortak belleğin sürdürülebilirliği noktasında önemlidir (Çoban & Halaç, 2023: 572). Günümüzde Zonguldak ülkenin önemli endüstriyel miras alanlarına sahip olmasına rağmen, endüstriyel miras bilincinin yeterince oluşmaması sonucu bu alanlara gereken özen gösterilmemiş, var olan potansiyel henüz açığa çıkarılmamıştır (BAKKA, 2021: 138). Kentte bulunan başlıca Endüstri Mirası alanları Zonguldak Limanı, Şarjömen Rapid İskeleyi, Kozlu – Üzülmez Demiryolu Hattı, Kömüre Giden Demiryolu (Irmak – Zonguldak Hattı), Armutçuk – Ereğli Demiryolu Hattı, Üzülmez Lavuarı, Atölye Binası ve Rombaki Konağı, Üzülmez Kok Fabrikası ve Bacası, Çaydamar İşletme Müdürlüğü, Asma – Dilaver İşletme Müdürlüğü, Zonguldak Merkez Lavuarı ve Dekantasyon Kuleleri, Fener Mahallesi, Fener Varagel Tünelleri, Çatalağzı Termik Santrali, Filyos Ateş Tuğla Fabrikası, ve Kandilli Bölgesi olarak listelenebilir.

Yukarıda listelenen yapı ve alanların büyük kısmının aktif kullanılmaması ve işlevlerini kaybetmeleri sebebiyle yeniden değerlendirilme potansiyelleri bulunmaktadır. Bu sebeple önemli endüstri mirası yapılarının yok olmadan önce belgelenmeleri, incelenmeleri ve yeniden kullanıma kazandırılmaları için adımlar atılması gerekmektedir.

Bölgede bulunan en önemli endüstriyel alanlardan biri limandır. Zonguldak Limanı inşa edilmeden önce bölgede çıkarılan kömürün nakliyesi için deniz kıyısında uygun yerlere yapılan kömür yükleme olukları ve iskeleler kullanılarak denizin sakin olduğu anlarda yükleme yapılmakta olduğu bilinmektedir. Ancak fırtınalı havalarda, acil ve çok fazla yükleme yapılması gerektiğinde sorunlar yaşanması bölgenin liman ihtiyacını belirginleştirmiştir (Çatma, 2006, aktaran: Apaydın, 2020: 10) Bunun sonucunda 1896 yılında inşa edilen ve Batı Karadeniz'in üç önemli limanından biri olan limanda Karadeniz kıyısındaki diğer limanlarda olduğu gibi yolcu taşımacılığında çok yük taşımacılığı gelişmiştir (Karadeniz & Çelikoğlu, 2010: 173). Kuruluşundan 2000'li yıllara kadar kömür taşımacılığı ile tanınan limanda 1996 yılında Ukrayna'nın Skadovsk, Odessa, Evpatoria ve Ilychevsky limanlarına, Rusya'nın ise Novorosky Limanı'na Ro-Ro⁹ seferleri başlamıştır (Özdemir & Deniz, 2014: 110).

Limanda bulunan önemli bir değer Şarjömen Rapid İskeleyi'dir. Yapı, 1906 yılında Ereğli Şirketi tarafından yapıldığı bilinen, kömür yükleme iskelesine ilave edilen bir taş kemerdir. Kozlu, Kilimli, Çatalağzı ve Asma bölgelerinden gelen kömürün hızlı bir şekilde gemilere yüklenmesini sağlayan şarjömen rapid iskeleyi, kayıtlara "Şarjömen Rapid", yani "Hızlı Yükleme" olarak geçmiştir (Apaydın & Durmaz, 2021: 5). Kemer, kalker taşının yontulması ile yapılmış ve ahşap iskele ile kıyıya bağlanmıştır. Kemer taşıyan iki kolonda da taş silmeler görülmekte ve kemerin üzerinde "TTK 1848" ibaresi okunmaktadır. Kent silüetindeki yeri ve kent kimliğine sağladığı katkı açısından önemli olan, tuzlu suyun içinde 100 yılı aşkın bir süre durabilmiş iskele, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurumu'nun 17.02.2009 tarihli ve 1190 sayılı kararı ile koruma derecesi 1 olarak belirlenerek koruma altına alınmıştır (URL6, 2022; Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010: 161).

Demiryolu hatları kömür havzasının ayrılmaz bir elemanı olması sebebiyle kömürün taşınması konusunda demiryollarının önemi büyüktür. Zonguldak'ta bulunan demiryolu hatları incelendiğinde karşımıza Zonguldak – Kozlu – Üzülmez hattı, Irmak – Zonguldak hattı ve Armutçuk – Ereğli hattı olmak üzere üç adet demiryolu hattı çıkar. Zonguldak – Kozlu – Üzülmez hattı, Kozlu ve Üzülmez müesseseleri ve TTK arasında kömür taşımacılığının gerçekleştirilmesi amacıyla inşa edilmiş, yolcu taşımacılığı için kullanılmamış, 4279 metre uzunluğundaki demiryolu hattıdır. Endüstriyel miras kapsamında değerlendirilen hattın kentteki endüstri miras potansiyelini

⁹ Roll on ve Roll off kelimelerinin kısaltılmışıdır. Karada kullanılan tekerlekli araçların denizde taşınması için kullanılan, kapasiteleri feribotlardan daha büyük olan gemilerdir.

öne çıkaracak şekilde yeniden işlev kazanmasına yönelik çalışmalar bulunmaktadır (BAKKA, 2018; BAKKA, 2019).

1953 yılında inşa edilen Armutçuk – Ereğli Demiryolu Hattı ise yaklaşık olarak 15.5 kilometre uzunluğundadır (BAKKA, 2017: 29). Hattın orijinal işlevi kömür taşımak olsa da hattın güzergahta yer alan küçük köylere ulaşım için de kullanılmıştır (Kekeç, 2013; URL7, 2021). Hattın kapatıldığı ve 2009 yılında söküldüğü bilinmektedir (Kekeç, 2013; URL8, 2022). Bölgenin endüstriyel geçmişine ışık tutan hattın sökülmesinin ardından hat üzerinde yer alan, koruma altına alınmış TCDD'ye ait tarihi Lokomotif Bakım ve Onarım Atölyesi'nin tescil kararının kaldırılması ve bina hakkında yıkım kararının söz konusu olması, kentin tarihine tanıklık yapan tarihi yapıya sahip çıkılması gerekçesiyle bölge halkının söz konusu karar ile ilgili dava açma yoluna gittikleri yerel basından anlaşılmaktadır (URL9, 2022).

Bölgede bulunan en uzun demiryolu hattı ise Kurtuluş Savaşı sonrasında ülke ekonomisini kalkındırma hareketleri kapsamında 1927 yılında inşa edilen, 391 kilometre uzunluğundaki Irmak – Zonguldak Demiryolu Hattı'dır (BAKKA, 2017: 20). Bölgede bulunan kömürün yurdun iç kesimlerine taşınması amacıyla inşa edilen ve uzun yıllar boyunca kömür ve yolcu taşımacılığı için kullanılan hat, bölgenin endüstriyel geçmişine tanıklık etmesi sebebiyle endüstriyel miras değeri taşımaktadır. Ayrıca hat üzerinde yer alan istasyon yapıları Erken Cumhuriyet Dönemi'nin mimari yaklaşımını yansıtan önemli yapılardır. Günümüzde hattın sadece Karabük – Zonguldak arasındaki bölümü yolcu taşımacılığı amacıyla kullanılmakta ve bu hatta yolculuk yaklaşık üç saat sürmektedir. Hat kullanımında olmasına rağmen istasyon yapılarının büyük bir kısmı ve tren yolu hattı gün geçtikçe kullanım sıklığının azalması nedeniyle bakımsız hale gelmektedir (Kalay & Bölükbaşı Ertürk, 2023).

Bölgedeki en önemli alanlardan biri Zonguldak Merkez, Asma Mahallesi'nde bulunan Üzülmez bölgesidir. Eski lavuar binası, atölye binası ve Rombaki Konağı'nın bulunduğu alana Üzülmez Kültür Vadisi adı verilmiştir (URL10, 2022). Alanda bulunan yapılardan en eski olanı 1907 yılında yapılan, Lavuar Binası olarak kullanılmış yığma taş duvarlı, ahşap çatı strüktürüne sahip yapıdır. Karşısında ise 1936 yılında yapılmış betonarme bir atölye binası bulunmaktadır. İl için planlanan jeopark olma sürecinin ilk adımı olan, Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası tarafından başlatılan, kent belleğinde yer edinmiş yapıların yeniden işlevlendirilerek kent yaşamının bir parçası haline getirilmesini amaçlayan, BAKKA tarafından 15 Mayıs 2020 tarihinde destek sözleşmesi imzalanan Üzülmez Kültür Vadisi Projesi kapsamında bu alanın yeniden işlevlendirilmesi planlanmıştır. Bu kapsamda alanda yer alan lavuarın jeopark danışma ve ziyaretçi merkezine, atölye binasının ise restorana dönüştürülmesine karar verilmiştir. 2020 Ulusal Mimarlık Ödülleri'nde koruma alanında ödül alan projenin 2023 yılında açılışının yapılması beklenmektedir (Çetinkaya, 2021; URL11, 2022; URL12, 2020).

İlin önemli ve en eski mahallelerinden biri olan Fener Mahallesi, kentin kuzeydoğusunda, Karadeniz'e uzanan burunda yer alır. 1890'lı yıllarda bölgede bulunan Fransızların buraya yerleşmesi ile Fransız Mahallesi adını almıştır. 1908 yılında ise inşa edilen fener ile Fener Mahallesi olarak anılmaya başlanmıştır. Ancak bölgenin adı resmi kayıtlara coğrafi yapısı sebebiyle Yayla Mahallesi olarak ¹⁰geçmiştir. Tarihi geçmişi ve kültürel özellikleri ile mahalle ölçeğinde korunması gereken, tescilli bir alandır (URL13, 2022; BAKKA, 2021: 150-151). Ayrıca mahallede önemli bir endüstriyel miras ögesi olan Fener Varagel Tünelleri bulunmaktadır. Endüstriyel amaçlı yapılmış olan bu taş tüneller, deniz kenarındaki karstik kayalara yapılmaları sebebiyle doğal miras, endüstriyel amaçlı yapılmaları sebebiyle de endüstri mirası özelliği taşımakla birlikte, yaklaşık

¹⁰ 05.01.2021 tarihli ve 15009 sayılı karar ile "Doğal Sit-Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak tescillenmiştir (URL14, 2022)

yetmiş beş yıllık bir geçmişe sahip olduğu için de aynı zamanda tarihsel önem taşımaktadırlar. Zonguldak Belediyesi tarafından 2017 yılında tünellerin turizme kazandırılması amacıyla ışıklandırılması ve çevre düzenlemesi yapılmıştır (BAKKA, 2019: 29; BAKKA, 2021: 185).

Ayrıca bölgede Çatalağzı Termik Santrali adında bir termik santral de bulunmaktadır. Türkiye'nin elektrik üretimi konusunda attığı ilk adım olması sebebiyle de önemli olan ve dönemin en büyük sanayi yatırımları arasında sayılan santralin A ünitesi (ÇATES A), Zonguldak, Çatalağzı beldesinde 1948 yılında kurulmuştur. Santral, 43 sene çalışmış ve ömrünü 1991 yılında tamamlamıştır. Bu tarihten sonra ise aynı yıl çalışmaya başlayan ÇATES B santrali elektrik üretimine devam etmiştir. Santral, bacalarında filtre bulunmaması sebebiyle mühürlenmiştir (Çelikoğlu, 2016: 521)

Bölgedeki üretim sahaları Karadon, Üzülmüş, Kozlu ve Armutçuk olarak sıralanabilir (Can, Manisa, & Arabacıoğlu, 2022: 197). Bu üretim bölgelerinden endüstriyel miras bakımından çok zengin olan Üzülmüş Bölgesi, Çaydamar, Asma – Dilaver ve Dilaver Taşkömürü İşletme Müdürlüklerine, Merkez Lavuarına ve Üzülmüş Kok Fabrikasına ev sahipliği yapmaktadır. Alandaki önemli bir endüstriyel miras ögesi olan, 1957 yılından itibaren maden ocaklarından çıkan kömürün temizlenmesi ve taş topraklarının ayrılması için kullanılan Zonguldak Merkez Lavuarı ve Dekantasyon Kuleleri için ömürlerini tamamladıkları gerekçesiyle 2006 yılında yıkım kararı verilmiştir. Ancak Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 08.12.2006 tarih ve 335 sayılı karar ile yıkımdan geriye kalan silo altı tesisi, kriblaj ünitesi¹¹ ve üç adet dekantasyon kulesi tescillenmiştir (Apaydın & Durmaz, 2022: 6; Can, Manisa, & Arabacıoğlu, 2022: 206). Lavuara ek olarak bölgede bulunan çok sayıda endüstriyel yapı ve Üzülmüş Kok Fabrikası'na ait kok bacası da âtil durumda bulunmaktadır (Can, Manisa, & Arabacıoğlu, 2022: 211).

3.2. Aşağı Kandilli Endüstri Mirası

Zonguldak, Ereğli ilçesi, Armutçuk Beldesi'nde yer alan Aşağı Kandilli, deniz kenarında bulunan ve alanda kömürün çıkarıldığı dönemden miras kalmış iskele, silolar, konut gibi çeşitli amaçlara hizmet etmiş yapılara ev sahipliği yapan alandır (BAKKA, 2019). Aşağı Kandilli bölgesi, bölgede kömürün ilk üretildiği yerlerden biridir. Burada üretim 1848 yılında başlamış, ancak kömür çıkarma aktiviteleri sistematik bir şekilde yapılmamış, kömüre rastlanan her noktada ilkel metotlarla madencilik faaliyetleri yapılmıştır (Aydemir, 2022: 109). Dönemde madencilik aktiviteleri, fazla bilinmeyen bir çalışma alanı olduğundan çalışacak işçiler Karabağ ve Hırvatistan'dan gelmiştir. Zamanla bölgenin yerlisi olan insanlar da madenlerde çalışmaya başlamış, İngiltere'den teknisyenler getirilmiş ve bölgede yeni bir topluluk oluşmaya başlamıştır (Aydemir, 2022: 97-98). Bölgedeki yerleşim de madencilik faaliyetlerine paralel biçimde gelişmiş, zamanla işçilerin ihtiyaçlarını karşılayacak konutlar, işçi çocukları için okul, elektrik santrali, maden ocakları için teknolojik aletler gibi ihtiyaçlara cevap verecek yapılar yapılmıştır (Aydemir, 2022: 117). Dolayısıyla, İtalyan ve Fransız şirketlerinin faaliyet gösterdiği bilinen bölgede, Fransız – İtalyan yapımı olduğu düşünülen çok sayıda yapı bulunmaktadır.

Madende zaman zaman mükellefiyet, yani zorunlu çalışma uygulamalarının yapıldığı bilinmektedir. 1867 yılında yürürlüğe konulan ve Osmanlı Devleti'nde çalışma hayatı konusunda hazırlanan ilk düzenleme olan Dilaver Paşa Nizamnamesi adıyla da bilinen, Ereğli Maden-i Hümayun İdaresinin Nizamnamesi havzada uygulanmıştır. Nizamname, kömür üretimi ile ilgili belirlemelerin yanı sıra işçilerin barınma, çalışma ve dinlenmelerine ilişkin konularda da düzenlemeler yapmıştır. Bu uygulamanın amacı kömür üretiminde artış sağlamak amacıyla çevredeki iş gücünden faydalanmaktır. Nizamname kapsamında bölgede büyük oranda tarımla

¹¹ Lavuardaki ızgaradan geçemeyen kömürün elenerek iri kömür parçalarının ya da taşların ayrılmasını sağlama amacıyla kurulan düzenek

uğraşan halk, düşük ücret ve ağır çalışma koşullarıyla kömür madenlerinde çalıştırılmıştır. (Yüksel, 2017).

Armutçuk, 1990'lı yıllar öncesinde EKİ¹²'nin hizmetleriyle canlı bir bölge olan ve hızlı nüfus artışı sonucu ilçe olacak kadar büyümüştür. Bölgenin aktif olduğu zamanlarda iyi bir planlamaya sahip olduğu, çalışanların görevlerine göre lojmanlarda yaşadıkları, bu konutların hepsinin bahçeye sahip olduğu ve bu bahçelerde küçük ölçekte tarım yapıldığı, hatta sinemaya bile sahip olan ve Cumhuriyet kazanımlarını yansıtan modern bir kasaba olduğu bölgede yaşayanlar tarafından anlatılmaktadır (Ayyıldız, 2018). Fakat bölge 1980'li yılların sonundan itibaren belediyenin yeterli olarak sağlayamaması, kömür üretimine verilen önemin azalması, kültürel ve sosyal amaçla yapılmış yapıların gerekli kurumlara devredilmemesi gibi sebeplerle göç vermeye başlamıştır. Bu göçler sonucu Armutçuk'un başta Aşağı Kandilli Mahallesi olmak üzere bazı mahalleleri tamamen ortadan kalkmış, kimi mahalleleri ise ciddi derecede küçülmüştür. Bölgedeki yapıların bir kısmı günümüze ulaşamamış olup, ulaşanlar ise kötü durumdadır.

Alandaki yapıların bir bölümü Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından tescillenmiştir. Tescilli yapılar elektrik santrali, varagel, gümrük ev, lambahane, yazıhane, silo yapıları, sinema, ocak girişi ve nefeslik tüneli olarak sıralanabilir.

Bölgedeki elektrik santrali binası, yığma tuğla tekniği ile inşa edilmiş kare planlı bir yapıdır (Görsel 1). Yapıda ocağın havalandırma sistemi ve elektrik aksamı bulunmaktadır. Ayrıca binaya ekli ve dışarıda bulunan bir aspiratör borusu vardır. Yapıdaki mekanik aletler hala yerlerinde durmaktadır. Yapının denize bakan cephesi tuğla ile örülmüş ve sıvasızdır. Bu cephede kare biçiminde, kanatsız sabit bir pencere vardır. Pencere, kendi içinde 42 eşit parçaya ayrılarak, oluşturulan çerçevelere bölünmüştür. Denize bakan bu cephelyi hareketlendiren pencereden yan cephelerde farklı ölçülerde bulunmaktadır. Ön ve arka cephe sıvanmış olup, aspiratörün bulunduğu cephede ise iki kanatlı metal bir kapı yer alır.

Görsel 1. Elektrik Santrali

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Bölgedeki en dikkat çekici öge olan, dolu vagon aşağı inerken boş vagonun yukarı çıkması prensibiyle çalışan, fren ve halat ile kurulmuş bir düzenek olan varagel, maden ocağında kullanılmış bir taşıma sistemidir (Görsel 2). Yapım tarihi bilinmemektedir. Alandaki Payton (var-gel) da denilen çekme mekanizması, makine odası ve taşıma kabininden oluşan düzenek, hala kullanılabilir durumda olan bir sistemdir. Sistemin başladığı noktada yapıdan çıkan demir halatlarla çekme ve indirme işleminin gerçekleştirilmesini sağlayan makine odası bulunmaktadır (Görsel 2). Taştan bir merdivenle ulaşılan iki katlı yapıda, sistemin çalışması için gerekli olan mekanik tesisat ve makineler halen içinde bulunmaktadır. Alt katın yığma taş tekniği ile inşa edildiği yapıda üst katta yapı malzemesi olarak gaz beton ve yer yer tuğla kullanılmıştır. Ayrıca üst kat iki yönden yaklaşık

¹² Ereğli Kömür İşletmesi

birer metre kadar, ahşap üçgen paydalarla desteklenen çıkmaya sahiptir. Dış cephede sıva bulunmasa da üst katın iç mekânında yer yer dökülmeye başlayan sıvaya rastlanmıştır. Yapının üst katında bulunan dört adet pencere açıklığının ahşap söveleri alandaki diğer yapıların aksine hala yerlerinde durmaktadır. Yerel gazeteler incelendiğinde geçmiş yıllarda alanın değerlendirilmesi konusunda çok sayıda haber yapılmış olduğu görülse de 2023 yılı Ağustos ayında çıkan güncel haberde bölge ile ilgili hala eyleme geçilmemiş olduğu ve varagelin yok olmaya yüz tuttuğu bildirilmektedir (URL15, 2023).

Görsel 2. Varagel Vinci ve Makine Odası

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Bölgede bulunan bir diğer yapı Gümrük Ev'dir (Görsel 3). Bodrum, zemin kat ve birinci kattan oluşan yapıyla ilgili tescil belgelerine göre konut olarak kullanıldığı bilinmektedir. Zemin kata kadar taş duvarlı olan yapının bu seviyeden sonrasının tuğla ile inşa edildiği, dökülen sıvalar sayesinde açıkça görülmektedir. Cephelerde dikdörtgen pencere açıklıkları yer alır. Deniz gören ön cephedeki kapı açıklığı, konuta girişin bu cepheden yapıldığını göstermektedir. Pencere ve kapı elemanları günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca ön cephede balkon olabilecek bir çıkma göze çarpmakta ve zemin kat ile birinci kat arasında kat silmesi bulunmaktadır. Kıрма çatılı yapıda Marsilya tipi kiremit kullanılmıştır. Çatısı yer yer göçmüş, dış cephe sıvaları dökülmüş, arka cephede birinci kat duvarının bir kısmı yıkılmıştır. Yapının günümüzde harap vaziyette olduğu ve bitki örtüsünün yapıyı sardığı görülmektedir.

Görsel 3. Gümrük Ev

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Bölgedeki lambahane yapısı (Görsel 4) madenlerde kullanılan lambaların bakımı, onarımı ve muhafaza edilmesi amaçlarına hizmet etmiş, yer üstünde bulunan özel bir binadır (URL1, 2022). Kare plan şemasına sahip olan yapıda tuğladan inşa edilen duvarların üstünün sıvalı olduğu ve sıvaların yer yer döküldüğü görülmektedir. Tek katlı yapının büyük kare pencere açıklıkları göze çarpmakta ve yapının kullanıldığı zamanlarda pencerelerin dış cephedeki en dikkat çekici unsur olduğu düşünülmektedir. Pencere kanatları yerlerinde değildir ve örtü sistemi günümüze

gelememiştir. Sadece dış duvarları ayakta olan yapının içi bitkiler ve ağaçlar ile dolmuştur. Bitki örtüsü yapıyı tahrip etmiş ve yapı harap vaziyette bulunmaktadır.

Lambahane yapısına bitişik, yığma taş ve tuğla duvarlı, tek katlı, dikdörtgen planlı bir diğer yapı, döneminde yazıhane olarak kullanılmıştır (Görsel 4). Yazıhane yapısıyla lambahane yapısının çatıları arasında kot farkından dolayı yazıhane yapısının daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapının sıvaları neredeyse tamamen dökülmüş, duvarların ana malzemesi olan taş ve tuğla gün yüzüne çıkmıştır. Bu iki malzemeden oluşan almaşık teknik ile örülen duvarlar oldukça dikkat çekicidir. Yapının örtüsü tamamen yıkıldığından çatısı görülemez de mevcut izlerden beşik çatılı olduğu anlaşılmaktadır. Yapı dikdörtgen biçiminde ve etrafı taş söveli pencere açıklıkları ile lambahane yapısına benzemektedir. Çok sayıda pencere açıklığının bulunmasıyla, dış cephe tasarımında pencerelerin önemli bir yere sahip olduğunu düşündürmektedir. Binaya giriş yapının yan cephesinden dışa çıkıntı yapan ve birkaç basamak ile ulaşılan kapıdan sağlanmaktadır. Pencere ve kapı aksamları, diğer yapılar gibi bu yapıda da günümüze gelememiştir. Bitkilerin sardığı yapı, günümüzde harap vaziyettedir.

Görsel 4. Lambahane ve Yazıhane

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Silo yapıları (Görsel 5) ise ocaktan çıkarılan kömürün nakil araçlarına verilmesini, sürekli ve sistemli bir çalışma ile stoklama yapılmasını sağlamak için kurulan kapalı depolama alanlarıdır. Yapılar taştan, yığma olarak inşa edilmiştir. Zaman içerisinde denizin etkisi, bitki örtüsü, toprak kayması ve bakımsızlık sebepleriyle tahrip olmuştur.

Alanda bulunan bir sosyal tesis ise sinema olarak kullanılan binadır (Görsel 5). Zaman içinde duvarların yıkılması sebebiyle plan şeması tam olarak okunamamakla birlikte dikdörtgen bir plana sahip olduğu görülmektedir. Duvarlar tuğladan inşa edilmiş ve üzerleri sıvalıdır. Alanda bir sinemanın yapılmış olması bölgenin sosyal aktiviteler de dâhil olmak üzere her şeyiyle düşünülmüş bir yaşam alanı, yerleşke olduğunu düşündürmektedir. Tahrip edici bitki örtüsü gibi olumsuz çevresel koşullara maruz kalmış bakımsız yapı, günümüzde tamamen harap vaziyettedir.

Görsel 5. Silo Yapıları ve Sinema

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

Maden ocaklarında galeri, ocakta açılan yeraltı yolu anlamına gelmektedir (URL16, 2022). Aşağı Kandilli’de deniz kıyısında bulunan galeri yapısı, yığma taş tekniği ile inşa edilmiş yuvarlak kemerli on hücreden oluşmaktadır (Görsel 6). Alandaki varagel ile inilen son noktada bulunur. Yapı, çevresel koşullar ve toprak kayması sebebiyle zarar görmüştür.

Nefeslik ocağa hava giriş çıkışını sağlamaktadır (URL1, 2022). Ocağa ve nefeslik tüneline bir kemerle giriş sağlanır (Görsel 6). Ocak kuyuları ve giriş çıkış yollarıyla kömürün taşınmasını sağlayan galerileri, taşıma, çıkarma ve havalandırma tesislerini, üretim yerlerini ve yolları, ayrıca yeraltında ihtiyaç duyulan enerjinin sağlanmasında ve iletilmesinde kullanılan tesisleri ifade eder.

Görsel 6. Galerinin, Ocak Girişi ve Nefeslik Tüneli

Kaynak: (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü arşivlerinden alınmıştır)

3.3. Dünyadan Örnekler

Dünya genelinde endüstri mirasına karşı yaklaşımlar incelendiğinde kullanım ömürleri dolan endüstriyel bölgelerin nasıl değerlendirildiği konusunda örnekler bulmak mümkündür. Çalışmaya esas olan Aşağı Kandilli bölgesinde uzun yıllar kömür çıkarılması ve alanda maden işçileri için yerleşke kurulması sebebiyle, Sewell Madenci Kasabası, Turda Tuz Madeni ve Falun Bakır Madeni gibi endüstri yerleşim alanlarının yeni bir işlev ile sürdürülebilir kılınması örnek teşkil etmektedir.

3.3.1. Sewell Madenci Kasabası

Yerleşke Şili’nin O’Higgins Bölgesi’nde, Rancagua şehrine 60 ve Şili’nin başkenti Santiago şehrine 85 kilometre uzaklıkta, And Dağları’nın 2100 metre yüksekliğinde yer almaktadır (Buitrago & Cánoves, 2022: 32). Sewell Kasabası, 1905 yılında bölgeye gelen ve alanı yerleşkeye çevirmeyi amaçlayan Amerikalılara ait Braden Koper adlı şirket tarafından El Teniente bakır madeninde çalışan işçiler için inşa edilmiş bir alandır. Bölge nüfusu alanın en yoğun zamanları olan 1960’larda 15.000’e ulaşmıştır. Alana Sewell adı 1915 yılında, Braden Bakır Şirketi’nin kurucu partnerlerinden olan Barton Sewell onuruna verilmiştir (Ravinet vd., 2004: 24, 37-39). Yerleşke eğimli bir tepeye kurulmuş, tepenin gölge olan güney eğimine endüstriyel tesisler, güneş alan kuzey kısmına ise konutlar yerleştirilmiştir (Ravinet vd., 2004: 30). Yerleşke, planların araziye uyarlanması ve şirket çalışanları için işleyen bir kentsel kompleks oluşturma amacıyla zor koşulları olan çevresel özelliklere karşı çözümler üretilmesi konularında dikkate değer bulunmuştur (URL17, 2023: 5).

Bölgede Amerikalı yöneticiler, yerli çalışanlar ile ailelerinin birlikte yaşamış, üç farklı tarzda konut yapılmıştır. A sınıfı konut Amerikalı yöneticiler için, B sınıfı 80 m2 konutlar mühendisler ve aileleri için, C sınıfı, 6 kişinin bir odada yaşadığı ve ıslak hacimlerin ortak kullanıldığı yatakhane benzeri konutlar ise yerli işçiler için yapılmıştır. 1911 yılında bölgeyi Rancagua şehri ile bağlayacak demiryolu inşa edilmiş, aynı yıl A tipi konutların inşaatına da başlanmıştır. İşçiler için ilk zamanlar yalnızca tek kattan oluşan kolektif evler inşa edilmesine karşın, 1920’lerden sonra kolektif evler çok katlı inşa edilmiştir.

Yerleşke bir madenci kasabası olsa da kasabada çok sayıda imkan bulunmaktadır. Kamp için ülkenin en iyilerinden biri olarak değerlendirilen bir hastane inşa edilmiş, kiliseler yapılmış, 1916 yılında ise bir tiyatro inşa edilmiştir. Alanda yerel mağazalar, polis merkezi, posta ve telgraf ofisi de bulunmaktadır. Ayrıca yerleşkede Şili'nin ilk bowling merkezi, sosyal kulüpler, havuzlu bir spor salonu, futbol sahası gibi aktivite merkezleri ve ilkokul, akşam okulu, bir Amerikan okulu, özel okul ve bir de endüstriyel okul olmak üzere çok sayıda eğitim tesisi yer almaktadır. Alanda verilen hizmetlerin kalitesi de dikkate değer bulunmuştur (Ravinet, ve diğerleri, 2004: 41; URL2, 2022).

Bütün makinelerin çalışır durumda bulunması, endüstriyel yapıların %70'i iyi, %25'i orta ve %5'i kötü durumda, endüstriyel olmayan yapıların ise %88'i iyi ve %12'sinin kötü durumda olarak tespit edilmesi raporlanmıştır. Bölgede 1990 yılından beri kalıcı bir şekilde yaşayan olmadığından alanın bir müze-kente dönüştürülmesi ve yapıların aktivitelerini ziyaretçilere aktaracak şekilde yeniden kullanımı kararlaştırılmıştır (URL17, 2023: 4).

Alanda açık hava müzesi gibi kullanılan bir meydan, ziyaretçiler için bir resepsiyon merkezi, restoran, konferans alanları, kafeterya, bowling, ve kilise bulunmaktadır. Bunlara ek olarak endüstriyel eğitim veren bir okulun kullanıldığı 758 m2 büyüklüğündeki iki katlı yapının dönüştürüldüğü müze, bakır madenciliğini ziyaretçilere tanıtmaktadır. Madenin içi ise kısmen gezilebilmektedir.

Görsel 7. Sewell Madenci Kasabası

Kaynak: (URL2 adresinden alınmıştır)

Yerleşke, 1970'li yıllarda terkedilmiş ve 2006 yılında UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır (URL2, 2022). UNESCO tarafından belirlenen dünya miras listesine alınma kriterlerinden (ii), (iii), ve (v) numaralı kriterleri sağlamıştır. Söz konusu kriterler şu şekildedir;

"Kriter (ii): Bir zaman zarfı içinde veya dünyanın bir kültürel alanında, mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı alanlarındaki gelişmeler ile ilgili insani değerler arasında önemli bir alışverişi sergilemeli.

Kriter (iii): Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir uygarlığa yönelik ünik veya en azından istisnai bir tanıklık üstlenmeli.

Kriter (v): Özellikle geri döndürülemez değişimin etkisi altında hassas hale geldiği zaman, bir kültürün (veya kültürlerin) veya insanın çevresiyle etkileşiminin temsilcisi olan geleneksel insan yerleşiminin, arazi kullanımının veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olmalı." (URL18)

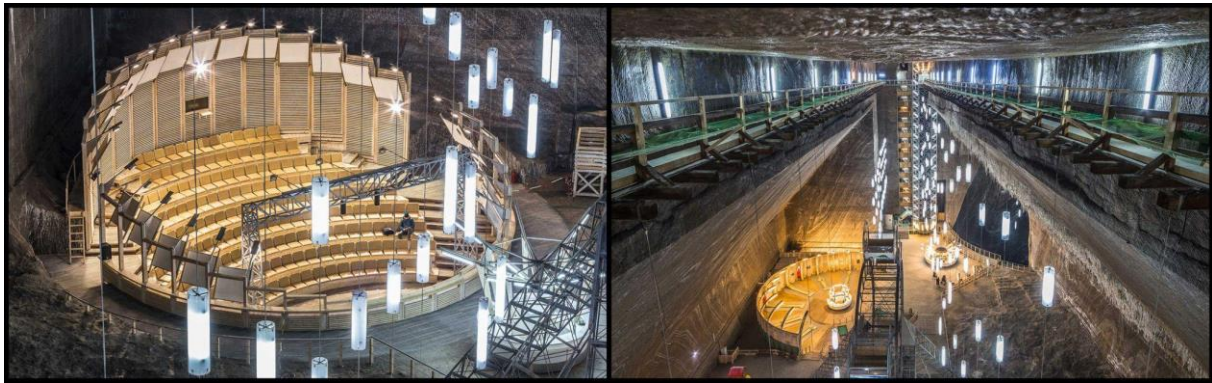
Sewell kasabası, madencilik teknolojisinin yayılmasına katkıda bulunmuş, bu alanda bölgede bir örnek olmuştur. Dolayısıyla madencilik teknolojisi konusunda önem taşıyan bir örnektir. Ayrıca bölgede yabancı teknisyenler yerel işçilerle birlikte çalışmıştır. Bu durum yabancı şirket ve hükümetler ölçeğinde de etkileşimlere sebep olmuştur. Bu sebepler bölgenin (ii) ve (iii) numaralı kriterlere uygunluğunu sağlamıştır. Bunlara ek olarak bölgenin And Dağları'nın dik yamaçlarına

kurulması, yerleşmenin konut, sosyal faaliyetler ve üretim faaliyetlerini ayıran bir planlamaya sahip olması gibi etkenler bölgenin istisnai bir örnek olduğunu göstermektedir. Bu sayede bölge (v) numaralı kritere de uymaktadır. Bunların sonucunda alan, 2006 yılında UNESCO tarafından korunmaya değer bulunmuştur.

3.3.2. Turda Tuz Madeni

Romanya'da bulunan çok sayıda tuz madeni özellikle 2008 yılından sonra yapılan müdahaleler ile önemli turistik noktalar haline gelmişlerdir. Tuz madenlerinde terapi ve spa hizmetleri veren sağlık tesisleri, müzeler ve sanatsal aktiviteler için tesisler gibi kültürel alanlar, dini tesisler ve bilardo, bowling, mini golf, masa tenisi, takım oyunları gibi eğlence aktiviteleri sağlayan spor tesisleri olmak üzere çok sayıda yer altı ve yer üstü tesisleri bulunmaktadır. Madenlerin %70'i aşan yüksek neme sahip tuzlu havası, yaz kış 11 – 16 derece arasında olan sabit sıcaklığı astım, bronşit gibi solunum yolu hastalıklarına iyi gelmektedir. Bu nedenle başta sağlık sebepleri ile gelen turistler olmak üzere çok sayıda insan bölgeyi ziyaret etmekte ve alanın diğer ünlü turistik noktalara da yakın olması bölge için avantaj sağlamaktadır (Sorcaru, 2021: 27-30, Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 11). Bölgede bulunan madenlerden turistlere kapılarını açmış en ünlüleri Praid, Slănic-Prahova, Ocnele Mari, Cacica, Tg. Ocna ve Turda olarak sıralanabilir (Sorcaru, 2021: 27). Çalışma kapsamında ele alınmak üzere yeniden işlev kazandırılan madenlerden ilki ve en sık ziyaret edilenlerden biri olması sebebiyle Turda madeni seçilmiştir.

Turda Tuz Madeni, Romanya'nın kuzeybatısında, Cluj bölgesinin en büyük kentlerinden olan Turda şehrinden 6 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Bölgeye ulaşım otoyollara yakınlığı sebebiyle kolaydır (Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 11). Turda madeninin üretim geçmişinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Bölgede tuz çıkarma faaliyetleri Roma döneminde başlamış, bölgenin isminin ilk kez 1075 yılına ait Transilvanya ile ilgili bir belgede geçmiştir. Ancak alan ile ilgili ilk resmi belge 1 Mayıs 1271 tarihli'dir. Faaliyete başladığı yıllarda bölgenin en önemli kaynağı olan Turda Tuz Madeni'nin önemi 1840'tan sonra Ocna Mureş madeninin faaliyete girmesi ile azalmaya başlamış ve Turda, 1932 yılında kapatılmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında sığınak olarak kullanılan madenin daha sonrasında peynir deposu olarak da kullanıldığı bilinmektedir. 2008 yılında yenilenmesi çalışmalarına başlanan maden, 2010 yılında turistik alan olarak hizmet vermektedir (URL3, 2023).

Görsel 8. Salina Turda Tuz Madeni

Kaynak: (URL 3, 2023 adresinden alınmıştır)

45 km² alan kaplayan Turda Tuz Madeni 112 metre derinliğinde ve 400 metre kalınlığında tuz tabakasına sahiptir. Maden, galeriler ile bağlanan çeşitli odalardan oluşmaktadır. Maden, yeniden işlev kazandırma çalışmaları kapsamında tuzun içine oyulmuş devasa alanlar bir yer altı evrenine dönüştürülmüştür. Madenin içinde üzerinde botlar ile gezilebilen bir göl, ziyaretçilere bütün madeni gösteren panoramik bir asansör, mini golf, amfityatro, iki bowling oyun alanı, ayrıca çocuklar için oyun alanları, spa ve tuz terapileri, spor alanları ve hatta dönme dolap bulunmaktadır

(Görsel 8). Madenin bir bölümü ise müze olarak korunmaktadır (Sorcaru, 2021: 27; Kimic, Costa, & Negulescu, 2021: 12).

3.3.3. Falun Bakır Madeni

Falun Bakır Madeni, İsveç'in en eski ve en önemli bakır madenidir. Alanla ilgili en eski belge 1288 yılına dayanmakta olsa da araştırmalar madenin geçmişinin sekizinci ya da dokuzuncu yüzyıllara kadar uzandığını göstermektedir. 16 ve 17. yüzyıllarda ülke ekonomisine büyük katkısı olan maden, 17. yüzyılın ortalarında dünyanın bakır ihtiyacının üçte ikisini karşılamış, Paris'te bulunan Versailles Sarayı gibi önemli yapılara kadar ulaşmış ve yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Madenin en aktif zamanlarında alanda çalışanların 1000 kişiye kadar ulaşmış olduğu bilinmektedir (URL5, 2023). Bu büyük maden, Falun kentine ve çevresine önemli izler bırakmış, bu sebeple İsveç'in miras yönetimi ile ilgilenen kurumları tarafından korunmuş, 2001 yılında ise UNESCO tarafından koruma altına alınmıştır. Falun kenti, özel bir kentsel dokuya sahiptir. Yapıların inşasında büyük oranda ahşap kullanılmış ve bölge Avrupa Mimari Miras Yılı olan 1975 yılında pilot proje olmuştur. Alanda madencilik faaliyetleri 8 Aralık 1992 tarihinde durdurulduğu, madenin bir bölümünün 1970'lerden beri ziyaretçilere açık olduğu, bölge ile ilgili turistlerden bahsedilen ilk belge ise 1824 tarihli (URL4, 2023). Dolayısıyla alan, çok eski bir turistik noktadır.

Alanda 1687 yılında yaşanan bir çöküntü 350 x 300 metre büyüklüğünde ve 90 metre derinliğinde bir çukur oluşumuna sebep olmuş, bu alan Great Pit olarak adlandırılmıştır (Görsel 9). Günümüzde bu çukurun etrafında 1.6 kilometrelik bir yürüyüş yolu bulunmakta ve bu yer şekli turistler tarafından bölgenin en dikkat çekici özelliklerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Alanın tamamı adeta bir açık hava müzesi gibidir. 1970 yılından bu yana ziyaretçilere açık bir maden, müze, restoran ve park alanları bulunmaktadır. Bugüne kadar yaklaşık bir buçuk milyon kişi bölgeyi ziyaret etmiştir. Madenin eski bölümleri rehberli tur eşliğinde ziyaret edilmekte ve yaklaşık bir saat sürmekte, tur kapsamında bir asansör ziyaretçileri 55 metre indirmekte ve buradan başlayan gezi güzergahı yaklaşık 600 metre yürüyüş ile tamamlanmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere turizm amaçlı bir ziyaretçi planına sahiptir. Müzede bulunan koleksiyon ise Falun Bakır Madeni'nin yıllar boyu değişim ve gelişimini göstermektedir. Ayrıca müzeye bitişik, daha önce madendeki üst düzey yetkililerden birinin evi olarak kullanılmış eski bir yapı, 200 kişilik bir konferans salonu ve restorana dönüştürülmüştür.

Ayrıca alanda bakır üretimi sırasında ortaya çıkan atık çamurdan 'Falu Kırmızısı' olarak isimlendirilen koyu kırmızı bir boya üretilmektedir. Bölgedeki evlerin de rengi olan kırmızının bu tonu, İskandinav ülkelerinin neredeyse imza rengi olmuştur (URL4, 2023). Müze ve restoran tesislerinin yanında, madencilerin yaşam alanı olan bölgede de bu özel boya ile boyanmış ahşap yapılardan oluşan mahalle bulunmaktadır.

Görsel 9. Falun Bakır Madeni ve "Great Pit"

Kaynak: (URL19, 2023 adresinden alınmıştır)

2001 yılında dünya miras listesine dahil edilen Falun Bakır Madeni, Sewell Madenci Kasabası gibi UNESCO tarafından belirlenen kriterlerden (ii), (iii), ve (v) numaralı kriterlere uymaktadır. Falun'daki madencilik alanı bakır madenciliğinin ve madenci halkının ekonomik ve sosyal gelişimini göstermesi açısından önemlidir. Alanda bulunan madenci yerleşimleri 19. Yüzyılın sonlarına kadar Avrupa'daki madenciliğin sosyo-ekonomik çerçevesini çizmekte (URL4, 2023), günümüzde aktifliği azalan madencilik faaliyetlerinin nasıl gerçekleştirilmiş olduğu konusunda adeta bir açık hava müzesi niteliği taşımaktadır. Sahip olduğu özellikler nedeniyle bölge, UNESCO tarafından dünya miras listesine dahil edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Zonguldak ili, tarihi boyunca kömüre bağlı olarak gelişerek, büyük oranda kömür madenleri sayesinde aldığı göçler ile şehirleşmiş bir kenttir. Kentteki kömür madenlerinin geçmişi incelendiğinde çok sayıda yabancı şirketin, özellikle Fransız ve İtalyan şirketlerinin burada faaliyet gösterdiği görülmektedir.

Kömür ocakları, yeraltı ve yerüstünde yaşam alanlarına sahiptir. Yer üstündeki yerleşim alanları, çalışanların pek çok ihtiyacını karşılamaktadır. Dolayısıyla bölgede kömür ocaklarındaki işçiler, mühendisler, teknik elemanlar ve yöneticilerin ihtiyaçlarını karşılamak için çok sayıda özgün yapı inşa edilmiştir. Bu yapıların bir kısmı yıkılmış olsa da bazıları günümüzde hala ayakta. Bir dönemin izlerini taşıyan, ayrıca bir kısmı yabancı şirketler tarafından yapıldığı için farklı ülkelerin mimari özelliklerini de yansıttığı görülen yapılar ülkemizin endüstriyel geçmişini aydınlatma konusunda çok önemlidir. Ancak Zonguldak'ta özgün endüstri mirasının gerektiği gibi değerlendirilmediği ve korunmadığı görülmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan Zonguldak Ereğli İlçesi, Armutçuk Beldesi, Aşağı Kandilli Bölgesi'nde yer alan ve endüstri mirası kapsamında değerlendirilebilecek olan çok sayıda yapının âtil durumda bulunduğu, bazılarının da yıkılma tehlikesi arz ettiği görülmüştür.

Zonguldak'ta yer alan endüstriyel yapı stoku için bir takım işlev kazandırma çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri Üzülmüş Kültür Vadisi olarak anılan alanda yer alan Lavuar binasının en az müdahale ile Zonguldak Jeopark Ziyaretçi Merkezi adında bir sergi alanına dönüştürülmesi, Atölye Binası'nın ise olabildiğince az müdahale ile onarılarak kömürün ve kömüre bağlı yapıların tarihsel süreçlerini anlatacak bir müze ve etkinlik alanı olarak kullanılması projesidir (Pelenk & Pelenk, 2020; URL20 2022). 2020 yılında ihale edilen ve 2022 yılı sonunda tamamlanması planlanan proje ile ilgili çalışmalar hala devam etmektedir (URL11, 2022). Bu proje dışında Çaydamar Tesisleri'nin madencilik müzesine dönüştürülmesi bir ara gündeme gelmiş fakat hayata geçmemiştir. Fener Varagel Tüneli için ise ışıklandırma gibi çeşitli çalışmalar yapılmış fakat bu küçük müdahaleler tüneli aktifleştirmek için yeterli olmamıştır.

Çalışmamıza konu olan Aşağı Kandilli bölgesi için de bir projelendirme çalışması yapılmıştır. Bu kapsamda alan, alt ve üst platformlar olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda aspiratör, gümrük ev, varagel hattının bulunduğu yamaçlar, varagel vinci, yazıhane, lambahane ve sinema yapılarının olduğu alan değerlendirilmiştir. Ayrıca proje ile alana bir kumsal yapılması ve otel, müze, lokanta, su sporları merkezi gibi işlevler kazandırılması amaçlanmıştır (URL21, 2022). Bu bölge ile ilgili çalışmalar yapılmış olsa da üretilen projeler uygulamaya konulamamıştır (URL22, 2022). Dolayısıyla Zonguldak'ta bulunan endüstri mirasının korunması için zaman zaman çeşitli adımlar atılmış olsa da il geneline bakıldığında bu yapılar için bütüncül bir koruma yaklaşımı olmadığı, projeler yapılması gündeme gelse de hayata geçirilme noktasında sorunlar yaşandığı söylenebilir.

Dünyada özel bir alan olarak ziyaretçilerin son yıllarda endüstriyel turizme ilgisi artmaktadır. Sayısız endüstriyel alanın yanında, bir madenin nasıl turizme kazandırıldığı konusunda çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Bu çalışma kapsamında Sewell Madenci Kasabası, Turda Tuz Madeni

ve Falun Bakır Madeni örnekleri ele alınmıştır. Bu örneklerde görüldüğü üzere bir endüstriyel miras alanı yeniden işlevlendirme yoluyla aktifleştirilerek kullanıma kazandırılmış, korunması ve sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Bu alanların turizm amaçlı kullanılmasıyla bölge kalkınmasına katkı sağladığı görülmektedir. Özellikle turizmle ilgili olarak belli bir ziyaretçi yönetim planı oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Sewell Madenci Kasabası ve Falun Bakır Madeni örnekleri belli kriterleri (ii, iii ve v) sağlamaları sebebiyle UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmişlerdir.

Çalışma kapsamında ele alınan Zonguldak ili, uzun yıllar boyunca sosyal, ekonomik ve fiziki gelişimini madencilik ile şekillendirmiş bir kenttir. Bölgede kömüre bağlı endüstri Osmanlı Dönemi'ne dayanmakta ve kömür işletmeciliği amacıyla yurt dışından ilgili kişilerin burada görev yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla ele alınan yurtdışı örneklerinde olduğu gibi bu bölge de önemli teknolojik gelişmelere ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca belli bir dönemin tanıklığını yaparak ekonomik olduğu kadar sosyo-kültürel açıdan da etkileşime sebep olmuştur. Bu sayede, ele alınan yurtdışı örneklerinde olduğu gibi Aşağı Kandilli Bölgesi de (ii) ve (iii) numaralı kriterleri sağlamaktadır. Ayrıca bölge, deniz kıyısında olması ve kayalık bir yamaca yerleşmesi gibi özel arazi koşulları sebebiyle UNESCO tarafından belirlenen (v) numaralı kritere de uymaktadır.

Bu açıdan bölgeye ait geliştirilen projelerin hayata geçirilmesiyle UNESCO Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmesi konusunda ivme kazandırılmalıdır. Günümüzde âtlı durumdaki yapılarıyla dikkat çeken alan, özellikle endüstriyel turizm açısından cazibe merkezi haline gelme potansiyeli taşımaktadır. Korunarak gelecek nesillere aktarılan bir endüstriyel miras alanı, hem bölgenin endüstriyel geçmişine ışık tutması hem de endüstriyel aktivite ile kimlik kazanan kentlerin kent kimliklerini kaybetmemeleri açısından kentsel hafızada yer alan değerlerin korunması bağlamında önem taşımaktadır. Bu sebeple ülkemizin endüstriyel geçmişini aydınlatma konusunda büyük öneme sahip, kömüre bağlı gelişmiş Zonguldak ilinin kent kimliğinde önemli bir yeri olan endüstriyel yapı stokunun bir an önce ele alınması gerekmektedir. Aşağı Kandilli Bölgesinde madencilik faaliyetleri sona erdiği için yapılar gün geçtikçe özgün durumlarından uzaklaşmaktadırlar. Bölge kalkınmasına olan katkısı da göz önünde bulundurulduğunda, yapıların özgünlüğü korunarak alanın endüstriyel turizm potansiyeli kapsamında değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, O., & Yüksel, H. (2011). Tarihsel Süreçte Çalışma Kavramı ve Bir Kırılma Noktası Olarak Sanayi Devrimi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 69-81.
- Alpan, A. (2012). Eski Sanayi Alanlarının Yazındaki Yerine ve Endüstri Arkeolojisinin Tarihçesine Kısa Bir Bakış. *Planlama*, 21-28.
- Apaydın, A. (2020). Zonguldak Şehrinin Kömüre Bağlı Tarihi ve Talihi Üzerine Bir İnceleme. *MT Bilimsel*, 1-20.
- Apaydın, A., & Durmaz, M. (2021). Zonguldak'ta Madencilik Tarihine Işık Tutan Anıt Yapılar. *Yer Altı Kaynakları Dergisi*, 1-12.
- Aydemir, Ç. E. (2022). Conservation of Complex Cultural Landscapes of Extraction as Heritage Places: The Case of Kandilli/Armutçuk Coal Mining Region in Zonguldak. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Ayyıldız, K. (2018, 03 07). Ben Zonguldak'ı Küçük Bir Türkiye Örneği Olarak Görüyorum. (T. Aydın, Röportaj Yapan) Arkitera. <https://www.arkitera.com/soylesi/ben-zonguldaki-kucuk-bir-turkiye-ornegi-olarak-goruyorum/> adresinden alındı
- BAKKA. (2017). *Kömüre Giden Demiryolu Proje Raporu*. Ankara: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- BAKKA. (2018). *"Kozlu Zonguldak Üzülmez Demiryolu Hattı Fizibilite Raporu ve Konsept Geliştirme Çalışması*. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.

- BAKKA. (2019). *Batı Karadeniz Turizm Yatırım Rehberleri Zonguldak*. Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- BAKKA. (2021). *TR81 Batı Karadeniz Bölgesi Endüstri Mirası Ögelerinin Araştırılması*. Zonguldak: Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı.
- Buitrago, J., & Cànoves, G. (2022). Potentiality of Industrial Tourism and Its Civil Society In Two Cases of Andean Destinations: Evolutive Analysis of Samacà Factories (Colombia) and Sewell Camp (Chile). *Cuadernos de Turismo*, 21-43.
- Buitrago, J., & Cànoves, G. (2022). Potentiality of Industrial Tourism and Its Civil Society in Two Cases of Andean Range Destinations: Evolutive Analysis of Samacà Factories (Colombia) and Sewell Camp (Chile). *Cuadernos de Turismo*, 21-43.
- Can, M. V., Manisa, K., & Arabacıoğlu, B. C. (2022). Ruhr Bölgesi'ndeki Dönüşümlerin Üzülmez Taşkömürü Müessesesi İçin Değerlendirilmesi. *TÜBA-KED*, 185-214.
- Cengizkan, N. M. (2002). Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terk Ettiği Alanlarda "Yeniden Mimari". *Mimarlık*, 40-41.
- Çalışkan, T. (2021). Zonguldak Saint Genevieve Kız ve Saint Barbe Erkek Fransız Okulları. *Selçuk Türkiyat*, 365-388.
- Çatma, E. (2006). *Zonguldak Kömür Havzası Tarihi (1840-1865)*. Sistem Ofset Yayıncılık.
- Çelikoğlu, Ş. (2016, 01). Çatalağzı Yöresi'nde (Zonguldak) Termik Enerji Yatırımları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 510-533.
- Çetinkaya, M. (2021). Sürdürülebilir Bir Turizm Modeli Olarak Zonguldak Kömür Jeopark Projesi. Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, 1. Filyos Kongresi.
- Çoban, Z., & Halaç, H. H. (2023). Kültürel Miras ve Bellek Üzerine Sistematik Bir Literatür Analizi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 571-586.
- Erdem, E. (2016). Sanayi Devriminin Ardından Osmanlı Sanayileşme Hamleleri: Sanayi Politikalarının Dinamikleri ve Zaafiyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17-44.
- Falay, N., & Eliçok, R. E. (2014). Zonguldak Kömür Havzası'nın Cumhuriyet Öncesi ve Sonrasında Yönetimi, Yabancı Sermayesi ve Devletleştirilmesi. *İnsan, Kimlik ve Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri* (229-244). Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Fidan, F., & Ömür, S. (2021). Analysis of the Industrial Heritage in Zonguldak and Recommendations for Its Reutilization. *International Journal of Conservation Science*, 177-194.
- Garcés, E. (2003). Las ciudades del cobre. Del campamento de montaña al hotel minero como variaciones de la company town. *EURE*, 131-148.
- Genç, H. (2010). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Zonguldak'ta Nüfus, Ticaret ve Sanayi (1920-1932). *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 137-152.
- Gündoğdu, S., & Fidan, F. (2022). The Effect of Industrial Landscape on the Urban Identity in Zonguldak. *Planlama*, 424-441.
- Güney, M. (1967). Zonguldak Kömür Ocaklarında Yeraltı Madencilik Faaliyetleri. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 106-143.
- Kalay, G., & Bölükbaşı Ertürk, E. (2023). Irmak – Zonguldak Demiryolu Hattı: Karabük (İsmetpaşa) – Zonguldak Arası Demiryolu Mimari Yapılanması. *Sanat Tarihi Dergisi*, 169-203.
- Karadeniz, V., & Çelikoğlu, Ş. (2010). Kömür Üretimine Bağlı Olarak Kurulmuş Bir Liman: Zonguldak Limanı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 157-176.
- Kekeç, İ. (2013, 04 13). *Yarım Kalan Demiryolu Hikayeleri*. 09 03, 2023 tarihinde Kdz. Ereğli Sayfası (Yerel Tarih): <https://kdzereglifutbol.blogspot.com/2013/04/yarim-kalan-demiryolu-hikayeleri.html> adresinden alındı

- Kimic, K., Costa, C. S., & Negulescu, M. (2021). Creating Tourism Destinations of Underground Built Heritage—The Cases of Salt Mines in Poland, Portugal, and Romania. *Sustainability*, 1-23.
- Köksal, G. (2005). *İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Özdemir, Ü., & Deniz, T. (2014). Zonguldak Limanı'nda Ro-Ro Taşımacılığı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18-30.
- Palmer, M. (2008). Industrial Archaeology. D. M. Pearsall içinde, *Encyclopedia of Archaeology* (1511-1521). New York: Academic Press.
- Pelenk, E. Y., & Pelenk, B. (2020). Dosya: 2020/ XVII. Ulusal Mimarlık Ödülleri. *Mimarlık* 416 (60-61). içinde Mimarlar Odası.
- Ravinet, F., Gómez, L., Cabeza, A., Simonetti, S., Treck, P. V., Torres, L., . . . Solminihac, E. d. (2004). *Nomination of the Sewell Mining Town for Its Inscription on the World Heritage List of the Unesco*. MIDIA Comunicaci6n.
- Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar. *Planlama*, 53-66.
- Severcan, Y. C. (2012). Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar. *Planlama*, 40-46.
- Sezer, S. (2013). *Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Sürecinde Aydınlatma Tasarımı: Ankara Cer Modern Örneği*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Solminihac, E. d. (2003). Sewell, historia y cultura en un asentamiento humano organizacional. *Revista de Urbanismo*, 85-123.
- Sorcaru, I. A. (2021). Industrial Tourism Attractions. The Case of the Salt Mines in Romania. *Annals of Dunarea de Jos University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics*, 24-31.
- Sweden. (2001). *Mining Area of the Great Copper Mountain in Falun UNESCO Nomination File*. UNESCO.
- Şahin, R. (2019, 09 06). Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Neden Başlamadı? *Business Economics and Management Research Journal*, 1-16.
- TICCIH. (2003). *The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage*. The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH).
- Tuna, S. (2009). *Dünya Ekonomik Krizine Bir Cevap mı? Türkiye'de Devlet İşletmeciliği ve Sümerbank (1932 - 1939)*. İstanbul: Derlem Yayınları.
- Uysal, M. (2018). Endüstriyel Miras ve Turizm İlişkisinin Türkiye Turizm Planlaması Kapsamında Değerlendirilmesi. *I. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı Bildiriler Kitabı* (324-338). Karabük: Karabük Üniversitesi.
- Yüksel, B. (2017). Çalışma İlişkilerine Yönelik İlk Düzenleme: Dilaver Paşa Nizamnamesi ve Çalışma Hayatına Etkileri. *İş ve Hayat*, 155-178.
- Zonguldak İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. *Kültür Envanteri Antik Yerleşim*. (2010).
- URL1. (2022, 06 15). T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. Maden ve Taş Ocakları İşletmelerinde ve Tünel Yapımında Alınacak İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Önlemlerine İlişkin Tüzük: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/2.5.848428.pdf> adresinden alındı
- URL2. (2022, 06 15). *Sewell Mining Town*. UNESCO World Heritage Convention: <https://whc.unesco.org/en/list/1214> adresinden alındı
- URL3. (2023, 08 31). *Journey into the Past*. Salina Turda: <https://www.salinaturda.eu/en/journey-into-the-past/> adresinden alındı
- URL4. (2023, 08 31). "Mining Area of the Great Copper Mountain in Falun." UNESCO World Heritage Centre, 16 December 2001, <https://whc.unesco.org/uploads/nominations/1027.pdf>. Adresinden alındı
- URL5. (2023, 10 08). *Mining Area of the Great Copper Mountain in Falun*. UNESCO: <https://whc.unesco.org/en/list/1027/> adresinden alındı

Zonguldak Kandilli Bölgesi Endüstriyel Mirasının Korunması ve Turizme Kazandırılması Bağlamında Bir Öneri

- URL6. (2022, 11 17). *Visit Zonguldak*. Şarjömen Rapid İskeleyi: <https://www.visitzonguldak.com/place/sarjomen-rapid-iskeleyi> adresinden alındı
- URL7. (2021, 12 21). *Ereğli - Armutçuk Demiryolu*. 09 03, 2023 tarihinde https://www.wikipedia.tr-tr.nina.az/Ere%C4%9Fli-Armut%C3%A7uk_demiryolu.html adresinden alındı
- URL8. (2022, 08 18). *Z Haber*. 09 03, 2023 tarihinde "Kararınızdan Vazgeçin!": <https://www.zhaber.com.tr/kararinizdan-vazgecin> adresinden alındı
- URL9. (2022, 11 29). *GazetEreğli*. 09 03, 2023 tarihinde Göz Göre Göre Bir Tarihi Yıkıp Yok Edecekler!: <http://www.gazeteregli.com/eregli-haber/gazete-eregli?id=6242> adresinden alındı
- URL10. (2022, 04 30). *Üzülmez Kültür Vadisi*. Visit Zonguldak: <https://www.visitzonguldak.com/place/uzulmez-kultur-vadisi> adresinden alındı
- URL11. (2022, 11 17). *Zonguldak Ticaret ve Sanayi Odası*. Üzülmez Kültür Vadisi Projesi: <https://www.ztso.org.tr/proje/uzulmez-kultur-vadisi-projesi> adresinden alındı
- URL12. (2020, 05 15). *Üzülmez Kültür Vadisi Güdümlü Proje Desteği Sözleşmesi İmzalandı*. 09 09, 2023 tarihinde BAKKA: bakka.gov.tr/haber/uzulmez-kultur-vadisi-gudumlu-proje-destegi-sozlesmesi-imzalandi/1102 adresinden alındı
- URL13. (2022, 04 29). *Fener Mahallesi*. Batı Karadeniz Turizm Master Planı: <http://batikaradeniz.gov.tr/?p=3062> adresinden alındı
- URL14. (2022, 04 29). *Türkiye Cumhuriyeti Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı*. Zonguldak Fener Mahallesi Tescil İlanı: <https://tvk.csb.gov.tr/zonguldak-fener-mahallesi-tescil-ilani-duyuru-411882> adresinden alındı
- URL15. (2023, 09 08). *İmza Gazetesi*. 11 17, 2023 tarihinde Tarihi Kandilli Varageli unutulmaya yüz tuttu! Ne gelen var ne giden...: <https://www.imzagazetesi.com/tarihi-kandilli-varageli-unutulmaya-yuz-tuttu-ne-gelen-var-ne-giden> adresinden alındı
- URL16. (2022, 11 16). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- URL17. (2023, 08 31) "Sewell Mining Town (Chile)." UNESCO World Heritage Centre, 24 January 2005, <https://whc.unesco.org/uploads/nominations/1214.pdf>. Adresinden alındı
- URL18. (2023, 06 20) "Dünya Miras Listesi'ne Alınma Kriterleri." *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü*, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44439/dunya-miras-listesi39ne-alinma-kriterleri.html>. Adresinden alındı.
- URL19. (2023, 11 17). FaluGruva: <https://www.falugruva.se/en/see-and-do/the-great-pit/> adresinden alındı
- URL20. (2022, 04 30). *Üzülmez Kültür Vadisi, Lavuar ve Atölye Binaları Koruma ve Yeniden İşlevlendirme Projeler*. Arkiv: <https://www.arkiv.com.tr/proje/uzulmez-kultur-vadisi-lavuar-ve-atolye-binalari-koruma-ve-yeniden-islevlendirme-projeler/10158> adresinden alındı
- URL21. (2022, 11 17). *Arkiv*. Kandilli Varagel Mimari Konsept Projesi: <https://www.arkiv.com.tr/proje/kandilli-varagel-mimari-konsept-projesi-proje-kunyesi/9717> adresinden alındı
- URL22. (2022, 04 13). *Ereğli Önder Gazetesi*. 11 17, 2023 tarihinde Aşağı Kandilli Soygunculara Terk Edildi: <https://www.ereglionder.com.tr/asagi-kandilli-soygunculara-terk-edildi> adresinden alındı